

Τάκης Φωτόπουλος

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΣΙΝΟΙ

Άμεση και έμμεση δημοκρατία

Ε ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ του υπαρκτού σοσιαλισμού ξεκίνησε μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για τη σχέση μεταξύ μαρξισμού και της ολοκληρωτικής κατάληξής του στα ανατολικά καθεστώτα. Η συζήτηση, όχι σπάνια, επεκτείνεται στο γενικότερο θέμα κατά πόσο η σημερινή έμμεση κοινοβουλευτική δημοκρατία και ο πλουραλισμός που εξασφαλίζεται στα πλαίσιά της είναι πράγματι αναγκαία και καθολική προϋπόθεση για τη λειτουργία της δημοκρατίας στο σύγχρονο κόσμο.

Στο άρθρο αυτό θα προσπαθήσω να δώσω απάντηση στα ερωτήματα αυτά τα οποία, θα έπρεπε προκαταβολικά να σημειωθεί, δεν έχουν απλή θεωρητική σημασία. Αντίθετα, έχουν τεράστια πρακτική σημασία στη διαμάχη που αναπτύσσεται σήμερα στο χώρο της αριστεράς μεταξύ, από τη μια μεριά, των οπαδών της σοσιαλδημοκρατίας, στους οποίους —μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού— σπεύδουν να ενταχθούν τελευταία τα κομμουνιστικά κόμματα και η πλειοψηφία της μαρξιστικής διανόησης σε ανατολή και δύση, και, από την άλλη, των οπαδών μιας νέας πολιτικής πρακτικής και κοινωνικού «οράματος» που στηρίζεται στην άμεση δημοκρατία. Εκφράσεις της νέας πολιτικής πρακτικής βρίσκονται σήμερα σε ριζοσπαστικές τάσεις μέσα στο πράσινο κίνημα.

Νομίζω ότι ένας αποδοτικός τρόπος να δώσουμε απάντηση στα ερωτήματα αυτά θα ήταν μέσω μιας προσπάθειας καθορισμού των διαφορών μεταξύ άμεσης και έμμεσης δημοκρατίας. Η άμεση δημοκρατία, που, κατά την κλασική Αθήνα, ταυτίζεται με την αληθινή έννοια της δημοκρατίας γιατί μόνο αυτή εξασφαλίζει την κοινωνική αυτονομία των ατόμων, στηρίζεται στην άμεση λήψη των αποφάσεων για τα κοινά από τους ίδιους τους πολίτες.

Πράγμα που αποκλείει την ίδια την έννοια της πολιτικής εξουσίας, την ανισοκατανομή δηλαδή της πολιτικής δύναμης και τη συγκέντρωσή της στα χέρια μιας ολιγαρχίας, ή όπως θα λέγαμε σήμερα, μιας ελίτ. Ο πλουραλισμός όχι μόνο δεν αποκλείεται από την άμεση δημοκρατία αλλά και αποκτά την πραγματική του διάσταση μέσα στα πλαίσιά της, αφού μόνο αυτή επιτρέπει την ουσιαστική, και όχι τυπική, συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων και ατόμων στη λήψη των αποφάσεων και τη συνεχή εναλλαγή προγραμμάτων που πράγματι ξεκινούν από «τα κάτω», είτε από μεμονωμένους πολίτες, είτε από οργανωμένες κοινωνικές ομάδες τους (κόμματα).

Από την άλλη μεριά, τα βασικά στοιχεία της έμμεσης δημοκρατίας είναι η αντιπροσώπευση, οι εκλογές για την ανάδειξη εκπροσώπων και το Κράτος σαν χωριστός θεσμός από την κοινωνία.

Η σημασία της αντιπροσώπευσης

ΌΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΠΡΩΤΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗ, η διακυβέρνηση στο σύστημα αυτό δεν γίνεται από τον ίδιο το λαό αλλά από αντιπροσώπους του που αμετάκλητα εκλέγει και για ορισμένο, αρκετά μακρό (4-5 χρόνια), χρονικό διάστημα. Οι αντιπρόσωποι δεσμεύονται περισσότερο ή λιγότερο για την εφαρμογή ενός προεκλογικού προγράμματος ανάλογα με το εκλογικό σύστημα (πλειοψηφικός, ή μη, κοινοβουλευτισμός). Το πρόγραμμα αυτό, συνήθως, αποτελεί ένα συννοθήλευμα γενικοτήτων που, ιδίως στον τομέα της οικονομικής πολιτικής και με δεδομένη την πολυπλοκότητα της σημερινής οικονομίας, πολύ μικρή ιδέα μπορεί να δώσει στο μέσο ψηφοφόρο για τα συγκεκριμένα μέτρα που θα το υλοποιήσουν. Παράδειγμα: ο άγγλος ψηφοφόρος ποτέ δεν ενέκρινε, στη συντριπτική του πλειοψηφία που περιλαμβάνει και μεγάλο ποσοστό συντηρητικών ψηφοφόρων —όπως επανειλημμένες δημοσκοπήσεις έχουν δείξει— πολλά από τα αποφασιστικά συγκεκριμένα μέτρα που υλοποίησαν το θάτσερισμό, όπως τη δραστική περικοπή των φόρων που πλήρωναν τα χνώτερα εισοδηματικά στρώματα καθώς και τις συνακόλουθες παράλληλες περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες που είχαν αποτέλεσμα τη σοβαρή υποβάθμιση του κοινωνικού συστήματος υγείας, της εκπαίδευσης, των συγκοινωνιών κ.λπ., δηλαδή το ξεχαρβάλωμα του Κράτους-Πρόνοιας που αποτελούσε τη μεταπολεμική κατάκτηση της αγγλικής σοσιαλδημοκρατίας.

Θα μπορούσε λοιπόν να υποθεθεί ότι οι επιλογές των ψηφοφόρων γίνονται βασικά με άλλα κριτήρια και όχι με στόχο την υλοποίηση κάποιου προγράμματος: γενική κατεύθυνση του κόμματος, προσωπικότητες, και κυρίως του αρχηγού, προβολή από τα μαζικά μέσα κ.λπ. Ειδικότερα, τα πόσα ξοδεύει το

κάθε κόμμα γενικά και ο κάθε ψηφοφόρος χωριστά για την προβολή του παίζει αποφασιστικό ρόλο, πράγμα που δημιουργεί άρρηκτους και καθοριστικούς δεσμούς μεταξύ της πολιτικής και της οικονομικής ελίτ. Όχι μόνο άμεσα αλλά και έμμεσα, μέσω του ελέγχου των μαζικών μέσων επικοινωνίας. Η «αμερικανοποίηση» της εκλογικής διαδικασίας είναι σήμερα φανερή στα δυτικά κοινοβουλευτικά καθεστώτα. Έτσι, η μόνη δυνατότητα που έχουν οι ψηφοφόροι είναι αρνητική, δηλαδή να μην ξαναψηφίσουν μετά 4-5 χρόνια το ίδιο κόμμα, ή τον ίδιο εκπρόσωπο, χωρίς να τους δίνεται καμιά δυνατότητα να επιδοκιμάσουν ή να αποδοκιμάσουν συγκεκριμένα μέτρα. Όμως, είναι ακριβώς αυτή η δυνατότητα που συγκεκριμενοποιεί το περιεχόμενο της δημοκρατίας και του πλουραλισμού. Και αυτό, ανεξάρτητα από το θέμα εάν τα διάφορα κόμματα που παίρνουν ουσιαστικό μέρος στην εκλογική διαμάχη πράγματι εκπροσωπούν εναλλακτικές επιλογές. Γιατί, βέβαια, το κατά πόσο ένα κόμμα παίρνει ουσιαστικό και όχι απλώς τυπικό μέρος στη διαδικασία εξαρτάται όχι μόνο από την οικονομική δύναμη των υποστηρικτών του αλλά ακόμη και από θέματα όπως ο εκλογικός νόμος που μπορεί αποφασιστικά να εμποδίζει την άνδρωση «αιρετικών» τάσεων.

Μια άλλη συνέπεια της αντιπροσώπευσης είναι η δημιουργία μιας κάστας επαγγελματιών πολιτικών που αναλαμβάνουν το ρόλο του μόνιμου εκπροσώπου του λαού. Δεδομένου, όμως, του πολύ χαλαρού δεσμού εκπροσώπησης που είδαμε παραπάνω, στην πραγματικότητα, ο εκπρόσωπος παίζει το ρόλο του στελέχους στην ιεραρχική πυραμίδα που συνιστά την πολιτική δομή της έμμεσης δημοκρατίας. Η δομή αυτή εκφράζει την ανισοκατανομή της πολιτικής δύναμης που χαρακτηρίζει αυτή τη μορφή δημοκρατίας. Η ανισοκατανομή οικονομικής δύναμης, την οποία εξασφαλίζει ο έλεγχος των οικονομικών μηχανισμών από μια μειονότητα, αποτελεί ένα πλαίσιο απόλυτα συμβιβαστό με την ανισοκατανομή πολιτικής δύναμης στη σημερινή κοινοβουλευτική δημοκρατία. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι διαχρονικά ή διατοπικά μπορεί να θεμελιωθεί, όπως προσπάθησε να κάνει ο μαρξισμός, μια γενική αντιστοιχία μεταξύ των δυο μορφών ανισοκατανομής δύναμης. Ακριβώς, γιατί δεν υπάρχουν «αντικειμενικοί» νόμοι που διέπουν την ιστορία ή την κοινωνία, της οποίας η μορφή καθορίζεται πάντα, «σε τελική ανάλυση», από το δημιουργικό στοιχείο της κοινωνικής δράσης.

Σχετικά, θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο θεσμός του επαγγελματία πολιτικού δεν απαντάται μόνο στην αστική δημοκρατία αλλά και στα κινήματα και καθεστώτα που εμπνέονται από το μαρξισμό. Οι κάτοχοι της «επιστήμης του σοσιαλισμού» παίζουν, πριν από την κατάληψη της εξουσίας, το ρόλο της πρωτοπορείας της εργατικής τάξης, του επαγγελματία επαναστάτη, και μετά την κατάληψή της, το ρόλο της κομματικής γραφειοκρατίας που γίνεται κυ-

ρίαρχη τάξη/κάστα στη θέση των καπιταλιστών και κυβερνά «για λογαριασμό της εργατικής τάξης». Αυτή η αντίληψη της πρωτοπορείας οδήγησε όχι μόνο στη διαστρέβλωση μιας μορφής άμεσης δημοκρατίας («όλη η εξουσία στα σοβιέτ») αλλά και στην κατάργηση ακόμα και της έμμεσης δημοκρατίας στα ανατολικά κράτη, όπου οι «εκλεγόμενοι» εκπρόσωποι υποχρεωτικά ανήκαν στο μοναδικό κόμμα που εξέφραζε τα συμφέροντα της τάξης. Όμως δεν είναι μόνο η λενινιστική αντίληψη της εργατικής πρωτοπορείας που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στον ολοκληρωτικό χαρακτήρα του υπαρκτού σοσιαλισμού. Το ιεραρχικό θεσμικό πλαίσιο του μεταβατικού κράτους, που υιοθετούσε ο ίδιος ο Μαρξ, ακόμα και αν στην ηγεσία του υπέθετε ότι θα βρίσκονται «αυθεντικοί εργατικοί ηγέτες», δηλαδή τέως εργάτες, όπως είχαν καταγγείλει αντι-εξουσιαστές σαν τον Μπακούιν από τότε, κατέληγε στο ίδιο αποτέλεσμα. Γι' αυτό και ο ιστορικός του μαρξισμού, ο Κολακόφσκι, συμπεραίνει ότι ο Μπακούιν ήταν ο πρώτος που πρόβλεψε το λενινισμό από το μαρξισμό.

Δεν είναι, λοιπόν, απορίας άξιο ότι η σημερινή κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού οδηγεί τα ανατολικοευρωπαϊκά καθεστώτα στην υιοθέτηση της έμμεσης δημοκρατίας αντί, για παράδειγμα, στην εμπάθυνση της δημοκρατίας των σοβιέτ. Στο πολιτικό επίπεδο, η έμμεση δημοκρατία παρουσιάζεται, στο μεν λαϊκό κίνημα για τον εκδημοκρατισμό, ως η μοναδική δυνατή μορφή δημοκρατίας μετά τη χονδροειδή διαστρέβλωση της άμεσης δημοκρατίας των σοβιέτ, στη δε γραφειοκρατική και τεχνοκρατική ελίτ, ως το μοναδικό μέσο που απέμεινε για τη διατήρηση της κυριαρχίας της, μέσω της αναπαραγωγής των ιεραρχικών δομών που εγγυάται αυτή η μορφή δημοκρατίας. Στο οικονομικό επίπεδο, όπως ήδη είδαμε, η έμμεση δημοκρατία είναι απόλυτα συμβιβαστή με την αναπαραγωγή του μειονοτικού ελέγχου πάνω στους οικονομικούς μηχανισμούς, μετά την εγκατάλειψη του κρατικού σοσιαλιστικού μοντέλου και την εισαγωγή του σοσιαλδημοκρατικού-καπιταλιστικού.

Ιστορικά, είναι γνωστό ότι η έμμεση κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι σχετικά πρόσφατο φαινόμενο που συνδέεται με την άνοδο του καπιταλιστικού συστήματος. Είναι όμως χαρακτηριστικό της αλλοτρίωσης που συνεπάγεται η μορφή αυτή δημοκρατίας ότι, στη μικρή σχετικά χρονική περίοδο της επικράτησης της έμμεσης δημοκρατίας, κάθε φορά που ξεκινούσε ένα νέο ριζοσπαστικό κίνημα ξανα-ανακαλύπτε βασικές αρχές της άμεσης δημοκρατίας. Αυτό ισχύει από την Αμερικάνικη Επανάσταση μέχρι το εργατικό κίνημα, τα πρώτα αγγλικά συνδικάτα κλπ. Ακόμα, την άμεση δημοκρατία πρεσβεύουν σήμερα, και εφαρμόζουν στην οργανωτική δομή τους, οι ριζοσπαστικές πράσινες οργανώσεις. Τέλος, τα πολύ υψηλά ποσοστά αποχής στις εκλογές των αναπτυγμένων ιδιαίτερα αστικών δημοκρατιών δεν είναι παρά μια εκδήλωση αυτής της αλλοτρίωσης. Άλλη, δραματικότερη, εκδήλωση της αλλοτρίωσης

είναι φυσικά οι λαϊκές εξεγέρσεις που δεν έλειψαν ούτε στη μεταπολεμική δυτική δημοκρατία, με αποκορύφωση το Μάη του 68.

Εκλογές και εξειδίκευση της πολιτικής λειτουργίας

Το ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ της έμμεσης δημοκρατίας, οι εκλογές, όπως και η αντιπροσώπευση, επίσης, συνεπάγεται το διαχωρισμό της πολιτικής και της κυβέρνησης από την κοινωνία. Αν λοιπόν στην Αθηναϊκή Δημοκρατία εκλογές (στο περιορισμένο βέβαια εκλογικό σώμα της κλασικής Αθήνας), γίνονται μόνο για την άσκηση λειτουργιών που απαιτούν ειδικές γνώσεις, ενώ οι άρχοντες και οι βουλευτές αναδεικνύονται με κλήρο, στην κοινοβουλευτική δημοκρατία οι κυβερνήτες και οι βουλευτές εκλέγονται, πράγμα που υποδηλώνει ότι στη σημερινή δημοκρατία η πολιτική διαδικασία γενικά και η κυβερνητική εξουσία ειδικότερα θεωρούνται λειτουργίες που μπορεί να ασκούνται μόνο από «ειδικούς» επαγγελματίες πολιτικούς, ενώ η συμμετοχή στα κοινά των πολιτών περιορίζεται στην ουσιαστικά εν λευκώ εξουσιοδότηση των αντιπροσώπων να παίρνουν αποφάσεις για λογαριασμό τους.

Αντίστοιχα, η μεταβατική κοινωνία (για την οποία όμως δεν υπήρξε εξ αντικειμένου κανένας χρονικός περιορισμός) του υπαρκτού σοσιαλισμού, χαρακτηρίζεται ακριβώς από το ίδιο βασικό στοιχείο της έμμεσης δημοκρατίας, δηλαδή το στοιχείο της «εξειδίκευσης» της πολιτικής λειτουργίας. Νομίζω ότι ακριβώς σε αυτό το σημείο βρίσκεται ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ μαρξιστικού οικονομισμού και ανατολικοευρωπαϊκού ολοκληρωτισμού και όχι στον από μέρους του Μαρξ υποβιβασμό της έμμεσης δημοκρατίας και του πλουραλισμού της, λόγω του θαυμασμού του για την άμεση δημοκρατία. Και αυτό, γιατί από τη στιγμή που στη μαρξιστική θεωρητική σύλληψη το σοσιαλιστικό όραμα γίνεται «επιστήμη» με τους δικούς της (νόμους) ήταν αναπόφευκτο το επόμενο βήμα στη λενινιστική πράξη, ότι δηλαδή, οι κάτοχοι της επιστήμης του σοσιαλισμού έχουν αποκλειστικό δικαίωμα συμμετοχής στην «πρωτοπορεία της εργατικής τάξης» που αναλαμβάνει την κρατική εξουσία.

Κράτος και κοινωνία

ΤΕΛΟΣ, ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ της έμμεσης δημοκρατίας είναι η ύπαρξη του κράτους, ως θεσμού ανεξάρτητου και χωριστού από την κοινωνία, που εγγράφει την αναπαράγωγή της ιεραρχικής κοινωνικής διάρθρωσης, δηλαδή την ανισοκατανομή πολιτικής αλλά και οικονομικής δύναμης. Και είναι ακριβώς

πάνω στο θέμα του Κράτους που έγινε η βασική σύγκρουση μεταξύ αντιαυταρχικών σοσιαλιστών και Μαρξ, στα πλαίσια της πρώτης διεθνούς. Όχι στη βάση, όπως διαστρεβλώνονται συνήθως οι αναρχικές απόψεις, ότι οι αναρχικοί ήταν εναντίον κάθε μορφής κοινωνικής οργάνωσης, αλλά στη βάση ότι ήταν εναντίον μιας κοινωνικής οργάνωσης που στηρίζεται σε αυταρχικούς θεσμούς που δεν κτίζονται «από κάτω».

Ο Μαρξ, ταυτίζοντας τον πολιτικό πλουραλισμό με τις ταξικές διαιρέσεις, βλέπει ότι οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για το μαρασμό του κράτους και την κοινωνία των πολιτών δημιουργούνται μόνο μετά την κατάργηση των τάξεων και των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Μέχρις ότου όμως φθάσουμε σε αυτό το στάδιο, όπου ο Μαρξ φαίνεται να υποθέτει, ουτοπικά βέβαια, ότι θα καταργηθούν και οι κοινωνικές συγκρούσεις, το κράτος της εργατικής τάξης θα πρέπει να συγκεντρώσει όλη την εξουσία στα χέρια του για να προχωρήσει στη θεμελίωση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Έτσι, φθάνουμε στο παράδοξο που, ήδη από τον περασμένο αιώνα, είχαν διαβλέψει οι αναρχικοί κατήγοροι του Μαρξ, ότι δηλαδή για να απελευθερωθεί η εργατική τάξη έπρεπε προηγουμένα να σκλαβωθεί από τη δικτατορία των ηγετών της!

Αλλά ακόμα και στην κομμουνιστική κοινωνία του Μαρξ, μετά το μαρασμό του κράτους και την απώλεια των πολιτικών λειτουργιών του, είναι τουλάχιστον αμφίβολο, όπως παρατηρεί και ο Κολακόφσκι, κατά πόσο θα ήταν συμβιβαστή η συγκεντρωτική οικονομική «διαχείριση» που προϋπέθετε ο Μαρξ με την άμεση δημοκρατία και την απουσία πολιτικού εξαναγκασμού. Ο θαυμασμός επομένως του Μαρξ για την άμεση δημοκρατία ήταν, τουλάχιστον, αντιφατικός.

Το γεγονός όμως ότι ο επιστημονικός σοσιαλισμός είναι ασυμβίβαστος με την έμμεση δημοκρατία και πολύ περισσότερο με την άμεση, όπως και το γεγονός ότι σημαντικές ελευθερίες που αναγνωρίζονται σήμερα στην κοινοβουλευτική δημοκρατία αποτελούν κατακτήσεις των λαών δεν σημαίνει, όπως συμπεραίνουν ρητά ή σιωπηρά οι σοσιαλδημοκράτες, ότι η έμμεση κοινοβουλευτική δημοκρατία, παρόλες τις αδυναμίες της, αποτελεί και ιδεατό στόχο για μια εναλλακτική κοινωνία. Γιατί αυτά που χαρακτηρίζονται «αδυναμίες» της αναιρούν την ίδια την αρχή της αυτονομίας των κοινωνικών ατόμων και συμβάλλουν αποφασιστικά στη συγκέντρωση της πολιτικής και οικονομικής δύναμης στα χέρια μειονοτήτων.

Το πράσινο κίνημα και η επαναφορά του αιτήματος της άμεσης δημοκρατίας

ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ ΑΠΟ ΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ σαν την παραπάνω, ριζοσπαστικά ρεύματα μέσα στο πράσινο κίνημα προσπαθούν να εισάγουν μια νέα πολιτική πρακτική που στηρίζεται στο στόχο της άμεσης δημοκρατίας. Οι Πράσινοι είναι, βέβαια, γνώστες του γεγονότος ότι με τη σημερινή συγκέντρωση πληθυσμών σε εθνικά σύνολα, καθώς και της οικονομικής διαδικασίας σε μεγάλες μονάδες, είναι πρακτικά αδύνατη οποιαδήποτε έννοια άμεσης δημοκρατίας που θα είναι συγχρόνως συμβιβαστή με την οικολογική ισορροπία. Γι' αυτό και αντιπροτείνουν το στόχο της ριζικής αποκέντρωσης τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής διαδικασίας σαν προϋπόθεση για την εφαρμογή αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών. Οι προτάσεις για την «Ευρώπη των περιφερειών» στη θέση της σημερινής Ευρώπης των Κρατών-Εθνών (που ήδη μετεξελίσσεται ραγδαία σε ένα υπερ-κράτος, δηλαδή σε μια υπερεθνική και υπερσυγκεντρωτική πολιτική και οικονομική ενότητα), οι προτάσεις για τη δραστική ενίσχυση των θεσμών τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και οι προτάσεις για αυτοδιαχείριση της παραγωγικής διαδικασίας, μέσα από νέους θεσμούς συλλογικού ελέγχου των μέσων παραγωγής, αποβλέπουν ακριβώς στον παραπάνω στόχο.

Ακόμα, στο μεταβατικό στάδιο, οι ριζοσπάστες Πράσινοι απορρίπτουν κάθε λύση που δυνάμει οδηγεί σε αλλοτριωτικές πολιτικές δομές και προτείνουν λύσεις που μεγιστοποιούν τη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις (π.χ. συχνά τοπικά αλλά και εθνικά δημοψηφίσματα, αφού εξασφαλιστούν ορισμένες προϋποθέσεις αποτελεσματικής πληροφόρησης). Η διαφορά τους με τους σοσιαλδημοκράτες είναι ότι την εμβάθυνση της δημοκρατίας, με μέτρα που κάνουν πιο ουσιαστική τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, τη βλέπουν όχι σαν αυτο-σκοπό, αλλά σαν μέσο για την εγκαθίδρυση μιας εναλλακτικής κοινωνίας που στηρίζεται στην άμεση δημοκρατία. Τέλος, οι Πράσινοι, με την οργανωτική πρακτική τους, δηλαδή τη συνειδητή προσπάθεια αποφυγής δημιουργίας επαγγελματιών, ή έστω μόνιμων, στελεχών προσπαθούν να αποφύγουν τη δημιουργία του εμβρύου μιας νέας ταξικής διάρθρωσης που απλώς θα αναπαράγει νέες μορφές ιεραρχικών δομών σε μια μελλοντική κοινωνία.

Με βάση τα παραπάνω, τόσο η συμμετοχή σε αντιπροσωπευτικές εκλογές όσο και στη διαμάχη για τον τρόπο διεξαγωγής των εκλογών είναι άσχετα θέματα ως προς τις αμεσοδημοκρατικές αρχές και τους αντι-εξουσιαστικούς στόχους του πράσινου κινήματος και θα μπορούσε να υποστηριχτεί η θέση αποχής και από τα δυο. Σε περίπτωση, όμως, που για τακτικούς λόγους αποφασιστεί η συμμετοχή —και κατά τη γνώμη μου ο μόνος τακτικός στόχος

που θα είχε κάποια συνέπεια με το στρατηγικό στόχο της άμεσης δημοκρατίας είναι η μέσω της Βουλής προβολή του πράσινου προτάγματος— τότε θα πρέπει η συμμετοχή αυτή, για να είναι συνεπής με το νέο οργανωτικό κοινωνικό πρόταγμα του κινήματος, να είναι αυστηρά προκαθορισμένη και περιορισμένη.

Μερικές για παράδειγμα από τις ασφαλιστικές δικλείδες που θα έπρεπε να εισαχθούν στην έμμεση κοινοβουλευτική δημοκρατία από τους Πράσινους, σαν ένα είδος μεταβατικού σταδίου σε άμεσα δημοκρατικές διαδικασίες, είναι οι ακόλουθες:

—*καθορισμός των υποψηφίων βουλευτών με κλήρο* προϋποτιθεμένου ότι στην κληρωτίδα μπαίνουν τα ονόματα όλων των ενεργών μελών του κινήματος και με τρόπο που διασφαλίζει την αναλογική εκπροσώπηση όλων των τάσεων μέσα σ' αυτό

—*αποκλεισμός της επανα-υποψηφιότητας* μετά από κοινοβουλευτική θητεία περιορισμένης διάρκειας (6-12 μήνες) ώστε να εξασφαλίζεται η εκ περιτροπής άσκηση των καθηκόντων

—*άμεση ανακλητότητα των βουλευτών* από τις συνελεύσεις των πράσινων ομάδων.

Στο ερώτημα, επομένως, αν είναι δυνατός ο διαχωρισμός μέσων και στόχων η απάντηση που δίνουν τα ριζοσπαστικά πράσινα ρεύματα είναι σαφώς αρνητική. Η ιστορική εμπειρία άλλωστε είναι διδακτική. Χωρίς να παραβλέπεται η συμβολή άλλων αντικειμενικών παραγόντων, όπως το επίπεδο ανάπτυξης, η περικύκλωση από εχθρικές καπιταλιστικές χώρες κ.λπ. Ο ολοκληρωτισμός του υπαρκτού σοσιαλισμού δεν παύει να αποτελεί κλασική απόδειξη αποτυχίας μέσου (ιεραρχική οργάνωση της επαναστατικής σοσιαλιστικής οργάνωσης) που τελικά δεν αγιάστηκε από το σκοπό (κομμουνιστική κοινωνία των πολιτών). Η αντίληψη ότι υπάρχουν στεγανά μεταξύ τακτικής και στρατηγικής αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της εξουσιαστικής πολιτικής πρακτικής που χαρακτηρίζει τα παραδοσιακά κόμματα και οργανώσεις («επαναστατικές» και μη).

